

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Runinskrifterna på en koppardosa funnen i Sigtuna, augusti 1911
Friesen, Otto von
Fornvännen 7, 6-19
http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1912_006
Ingår i: samla.raa.se

Emellertid kan ej, som nämnts, procenthalten af mjöl och bark bestämmas i brödet. Den möjligheten är således ej utesluten, att inblandningen af bark varit ganska betydlig, ja kanske rent af gjort brödet oätligt. Ty det kan ju tänkas att det beredts endast för grafkulten, som en gåfva åt den döde; det är i ett sådant fall ej otroligt, att man af sparsamhetsskäl lagt mera bark i degen än nödigt var; det skulle då föreligga ett fromt bedrägeri, ett "pia fraus", af det slag som är så vanligt hos primitiva folk.

Dessa tvänne brödfynd äro emellertid ej de enda från vår hednatid. Redan Hjalmar Stolpe påträffade bröd i ett 20-tal grafvar på Björkö, alltså från vikingatiden. De äro "små, till kol förbrända kakor af oval form (2 à 3 tum långa, 1 à 1,5 tum breda och 0,25 tum tjocka), ofta flera stycken uppträdda på en smal järntråd".¹

Dessa bröd ha emellertid ej undersökts botaniskt. Nya kunskaper vänta oss således i framtiden om brödets historia i vårt land.

RUNINSKRIFTERNA PÅ EN KOPPARDOSA,
FUNNEN I SIGTUNA
Augusti 1911.

AF

OTTO VON FRIESEN.

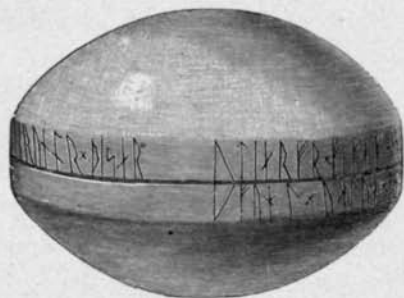

Sigtuna stad och trädgården till stadskvarteret n:o 22—23—24 hittade tapetseraren Fredrik Haglund vid gräfnings nära stranden af Mälaren i aug. 1911 en koppar dosa, fylld med ett ämne som gaf fyndet en anmärkningsvärd tyngd. Detta ämne liknade enligt hittarens uppgift närmast grof kaffesump, var mörkbrunt till färgen och bestod af

¹ *Tidskr. för antropologi och kulturhistoria.* Band I, n:o 10, s. 7 f

små kantiga och oregelbundna bitar, som troligen voro af någon metall. Den nämnda grofkorniga metallmassan var omgifven af ett hölje, som påfallande liknade brändt papper eller möjligen tyg och vid första beröring sönderföll. Dosan med innehåll torde ha vägt åtminstone 2 kg. Dessvärre tömdes dosan på trädgårdslandet, där den hittades. Själva dosan insändes till *Statens Historiska Museum* af fil. lic. Olof Palme, hvilkens meddelande till museet om de närmare omständigheterna vid fyndet ofvan i sammanträngd form återgifvits.

Då fyndet inkommit till museet (*Inv. 14,513*), upptäckte antikvarien T. J:son Arne de ytterst fint ristade och delvis starkt ergade runorna. Dosan, hvars form återges af närstående afbildning (*fig. 1*), består af två väsentligen lik-

formiga och lika stora delar: *Fig. 1. Sigtuna-asken. 1/2 nat. storl.* en undre, den egentliga dosan, och en öfre som får tjänstgöra som lock. I den undre är på kantens insida fastlödd en fals — liksom dosan i sin helhet af koppar — till fäste för locket. Lockets diameter mellan innerkanterna är 10 cm.; mellan falsens innerkanter är diametern 9,6—9,8 cm. Godsets tjocklek är i genomsnitt 2 mm. Från det kullriga lockets toppunkt till motsvarande punkt på dosans undersida är 7,8 cm.

Såväl locket som dosan sluta i hvar sin raka (icke buktade), vertikala centimeterbreda kant. Dessa kanter komma, då dosan är slutet, att ligga intill hvarandra, och på dem äro inskrifterna anbragta — en på locket och en på dosan — sannolikt med en skarp, i spetsen svagt rundad knif. Runorna äro delvis, särskildt på locket, starkt förtärda af erg och delvis helt utplånade. Bäst bevarade äro de runor, som äro anbragta på själva dosans kant, men äfven här äro de ofta så hårfina, att de, fastän fullt skarpa, äro — åtminstone i den dager som en mulen decemberdag ger — svåra att upptäcka. Om man

lägger locket på dosan så, att de respektive inskrifternas första runor komma att stå rakt öfver hvarandra, finner man, att det \mathfrak{H} -liknande tecken, som inleder lockets inskrift, tillsammans med det upp och nedvända \mathfrak{H} , som inleder dosans, i det närmaste bildar en likbent triangel, där de båda \mathfrak{H} -nas hufvudstafvar utgöra basen och de båda lika skänklarna bistafvarna. Det är sålunda sannolikt att de nämnda \mathfrak{H} -liknande figurerna sakna språklig betydelse. Likaledes utan språklig innebörd är en rät vertikal linie, som, när den nyssnämnda triangeln är hoppassad, går öfver lockets och dosans ristningsytor före **i** i **fik** och i mycket spetsig vinkel träffar basen af första **a**-runan i **ualua** på dess högra sida. Att döma af den omständigheten att den nämnda vertikala linien icke användts till hufvudstaf i någöndera inskriften, har den tillkommit efter det runorna ristades.

1. Inskriften på locket:

¹tiarfr ²fikaf × ³sims-kum × ⁴māni × ⁵skalar × ⁶pis[ar] × ⁷i [c:a
10 runor få här plats] ⁸ati × ⁹inuirmuntr × ¹⁰fāpi × ¹¹runar ×
¹²pisar

¹ Vänstra bistafven är endast på ett kort stycke — nede delen — skönjbar. ² Om den vertikala staf som löper parallellt med **i** se ofvan. ³ Öfre delen af hufvudstafven saknas. ⁴ Af skiljetecknet skönjes endast den snedt uppåt höger löpande stafven. ⁵ Nedre bistafven af **a** är borta; dess plats upptages af en grop. Men runan är säker bl. a. på den grund att öfre bistafven utgår ett stycke nedom hufvudstafvens topp, hvilket i regeln ej är förhållandet med **i**. ⁶ Hufvudstafven mycket otydlig. ⁷ Skiljetecknet är mycket otydligt. ⁸ **a** mycket osäkert. Af **t**-s vänstra bistaf synes endast en mycket kort stump intill hufvudstafven. ⁹ **i**-runan är möjligen stungen, men sannolikt är det endast fråga om en liten naturlig grop i godset. ¹⁰ Vänstra bistafven af **m**-runan ganska otydlig. ¹¹ **n**-runan är något otydlig. Vid dess topp några försänkningar, som se ut nästan som bistafvar till **m**. ¹² Öfre delen af **r**-runans bistaf otydlig. ¹³ Bistafven af **a**-runan nästan utplånad. ¹⁴ Yttre delarna af **p**-runan äro borta. ¹⁵ Skiljetecknet är mycket otydligt. ¹⁶ Från **r** i **pisar** till vänstra hälften af den ofvan omtalade likbenta triangeln, som står vid inskrifternas början, finnes plats för c:a 7 runor.

2. Inskriften på dosan:

¹fuhl × ²ualua × ³slait × ⁴faluān × ⁵fankauk × ⁶anasaula

¹ **h**-runan är något otydlig, därigenom att bistafvarna äro svaga och en snedt ned åt höger löpande försänkning lik en tvåsidig **n**-bistaf skär hufvud-

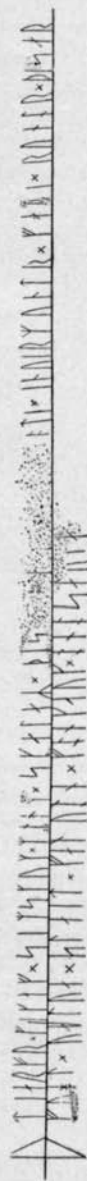

Fig. 2. Båda inskrifterna. Half storlek.

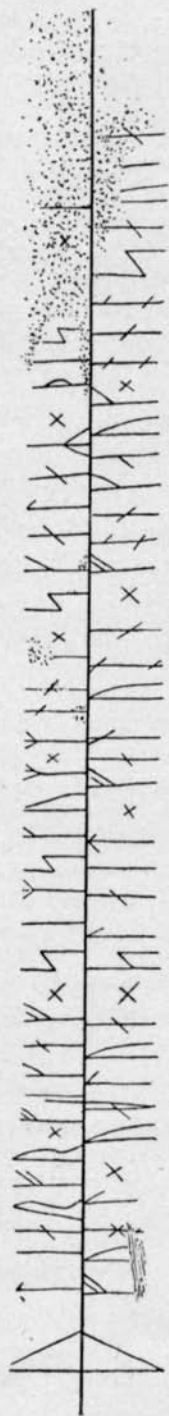

Fig. 3. Första delen af inskriften nr 1 samt inskriften n:o 2. Naturlig storlek.

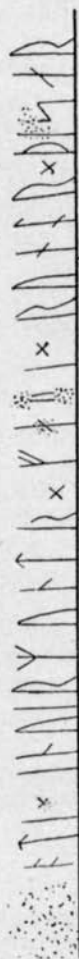

Fig. 4. Senare delen af inskriften n:o 1. Naturlig storlek.

Runinskrifterna på koppardosan.

stafven strax nedom de verkliga bistafvarnas skärningspunkt. ² Till vänster om huvudstafvens topp en snedt nedåt vänster löpande svag försänkning, som vid en hastig granskning ger runan utseendet af **t**. ³ Öfre bistafven till **f** är nästan helt försvunnen genom en grop i godset. ⁴ Snedt nedåt höger går tvärs öfver huvudstafven något ofvanför bistafvens skärningspunkt ett streck, som ger **a**-runan vid hastigt påseende likhet med en **h**-runa. ⁵ Toppen af **u**-runan är ganska otydlig, men så mycket af nederdelen finns kvar, att läsningen är säker. Efter **u** följer en rät staf, som står på ett parti, där ergen fallit bort, och därför är ganska svag men säker. Något spår af bistaf finnes icke, men inskriftens sista runa, **a**, står på så pass långt afstånd, att det är fullt möjligt och synes troligt att runan haft bistaf på höger sida. ⁶ När den ofvan omtalade triangeln är hoppassad, står dosans inskrift under lockets på sådant sätt att första **a** i **anæs** ... står midt under i i (**skalar**) **þis[ar]**.

På fornvästnordiska, af nordiska egentliga skriftspråk det som står runsvenskan närmast, skulle de båda inskrifterna ha lydt:

1. *Diarfr¹ fekk² af semskum³ manni skálar⁴ þessar í? [.....]landi.⁵ En Vermundr⁶ fáði rúnar þess[ar].*

2. *Fugl⁷ velua⁸ sleit föluan:
fann gauk á nás au[k]ja.⁹*

¹ *Diarfr* synes vara ett uteslutande i Sverige brukadt namn. Det förekommer mer än 10 ggr å uppsvenska (Mälardals-) runstenar. Äfven i äldre fornsvenska några gånger. Däremot är det icke känt från fornvästnordiska eller forndanska. I fvn. förekomma endast sammansättningarna *Hafdiarfr* och *Vigdiarfr*. ² *fá* har väl här snarast betydelsen 'skaffa sig, förvärfa'. ³ *semskr* är ett förut icke anträffadt adj., som att döma af det sammanhang, i hvilket det uppträder, torde ange härstamning från visst land. Närmast ligger att tänka på *Samland*, landet mellan Frisches och Kurisches Haff i Ostpreussen, där enl. Schüek *Studier i Ynglingatal*, s. 169 svenskarna under den tidigare vikingatiden haft en sysla och dit de senare under 900-talet ofta gjorde härfärder. *Samland* kallas af Adam af Bremen *Semland* och var enligt honom bebodt af sember eller pruser (preussare). Semberna voro bland många andra folk ett, som enligt samma källa i handelsärenden besökte svearnes köpstad Birka,¹ och detta är här för oss af särskildt intresse, då ju Sigtuna blef arftagarinnan af Birkas ställning som svensk handelsmetropol. I den fornvästnordiska litteraturen heter vårt landområde *Samland*; kvantiteten hos *a* ansättes olika: i Fornmannasögur XII med hänvisning till samma arbete XI (*Knytlíngasagan*) anges *á* som långt, så ock hos Cleasby-Vigfússon; å andra sidan finna vi *Samland* i helassonans med

¹ Jfr Lönborg, *Adam af Bremen och hans skildring af Nordeuropas länder och folk*, sid. 105.

gamni i en halfstrof införd i den s. k. Laufás-eddan, se Sn. E. (ed. Arnarmagn.) II, 632; strofen är visserligen endast bevarad i en nyisländsk pappershandskrift (Am 743 4:to), men den måste gå tillbaka åtminstone till 1300-talet och visar sålunda det traditionella uttalet under medeltiden. — Adj. *semskr* förhåller sig i sin bildning till *Samland* på samma sätt som *grenskr* till *Grenland*, *egðskr*: *Agðir*, *gerzkr*: *Garðar* o. s. v.

Om det också förefaller öfvervägande sannolikt, att *simskur* återger det till *Samland* svarande adjektivet, skulle man också kunna tänka på att det hörde samman med det välbekanta folk- och landnamnet *Seimgalir*, Nedervallastensens på Selaön *simmkala* (g. pl.), beteckning för landet och folket kring nedre Dyna. Ordet skrives i några handskrifter *Semigalir*, jfr. lat. *Semigallia* SD 1, 264. Om ordets nordiska form se Bezenbergers *Beiträge* X 323; jfr ock Brate, *Runverser*, s. 200. ⁴ *skál* f. betecknar vågskål i fvn., och plur. *skálar* står för vågen i dess helhet. Så ock i fsv.: "man kan ey alth i skaalom vægha", *Gamla ordspråk*, ed. Reuterdahl n:o 176. ⁵ Det här bortfallna partiet af inskriften torde ha angifvit den plats där Djärf förvärfvat vågen. Förmodligen bör . . *ǰati* alltså utfyllas . . *ǰandi* t. ex. *Eistlandi*, *Vindlandi* l. d. ⁶ *Vermundr* förekommer i Landnáma som namn dels på landnamsmannen Lopt Ormssons farfar, *Vermundr Skáneyiarskelmir*, dels på en isländning, *Vermundr mióvi þorgrímsson*, och namnet är f. ö. icke sällsynt på Island under medeltiden; i Norge förekommer det då också om än mer sällan enl. välvillig upplysning af dr E. H. Lind. Hos Saxo möter en *Vermundus* som konung på Jutland och far till Uffe, Saxo edd. Müller & Velschow I, 161; jfr Steenstrup, *Danmarks Riges Historie* I, 126. Också i Sverige har namnet förekommit under vikingatiden. Vi träffa det bland varägenamnen från år 907 och 911 (Olegs traktat) under formen *Vermud*, se Thomsen, *Ryska rikets grundläggning*, s. 70 och 129. Det under 1300-talet i SD III, IV och V icke sällan uppräddade *Væmundus*, är väl, såsom hittills allmänt antagits en sidoform, till det samtida *Vimunder* = fvn. *Væmundr*, se Lundgren, *Spår af heden tro och kraft* i fornsvenska personnamn. Äljest kunde man tänka på ombildning af en vid sidan af *Vermundr* stående hypokoristisk form **Væmme*. ⁷ *ǰoluan* ack. sg. af *ǰlør* hänvisar snarast på ett substantiv, hvilket i så fall skulle vara *valua*, hvilket man naturligtvis först identifierar med fon. *vølua* 'spåkvinnu'. Då detta ord emellertid icke passar i sammanhanget på grund af såväl betydelse som form (nom.), och därtill kommer att man i drottkväts udda rader väntar halfassonans (*ualua* kan ju också återge uttalen *uelua* och *uælua*), finner jag bakom *ualua* det got. *wilwa* sv. m. 'röfvere'. Detta ord passar, som vi skola nedan finna, ur betydelsesynpunkt väl in i det större sammanhanget och ger oss här på stället det maskulina substantiv i ack.-form som vi ha att vänta som hufvudord åt *ǰoluan*. ⁸ I den jämna drottkvätsraden är dessvärre den näst sista runan i sitt öfre parti så skadad, att man är öfverlämnad åt gissningar, då det gäller att utreda hennes ursprungliga valör. Den aðalhending, som skall förekomma i denna rad, kan man icke söka i *ǰan*: *ǰan* och därvid utfylla raden *fannk auk (h)ann ná sarga* 'och jag fann honom

(fågeln) sargande liket'. Denna uppfattning förbjödes af assonansreglerna, och mot densamma talar att läsningen *sarga*, som är den för stället ur betydelsesynpunkt mest lämpliga jag funnit, icke stämmer med de af runorna bevarade spåren: det synes nämligen otvifvelaktigt att tredje runan från slutet är *u* och icke *r*; mot den nämnda upplösningen talar också betydelseinnehållet: andra strofraden skulle endast vara en matt omskrifning af hvad första raden redan sagt. För konstruktionen jfr Hávam. str 97: *Billings mey ek fann beðium á sólhvita sofa*. — En tillfredsställande läsning ger antagandet att aðalhendingen varit **kauk: auka**. I denna läsning: *fann gauk á nás auka* är *fann* subjektslöst såsom ofta i konstruktionen *finna á e-n e-t*: "man iakttog på...". *gauk* bestämmes af *nás*; *nás gaukr* 'korp'. *Gaukr* i kenningar för korp möta vi i som det synes äkta drottkvättstrofer från såväl 900- som 1000-talen. I Landnáma udg. af *Det kgl. nordiske Oldskriftselskab* s. 53 not. finna vi två strofer, lagda i Hrómundr's och hans son Thorbjörn's (döda c:a 960) mun och af F. Jónsson *Lit. hist.* I, 525 f. betraktade som äkta, hvilka innehålla en rad kenningar för korpen, som här äro af särskildt intresse. Han kallas nämligen bl. a. *sára þorns sveita svanr* (såruddens vätskas svan), *Gauts bragða gaukr* (Odins företags gök), och *hræva gaukr* 'likens gök'; jfr Konrad Gislason, *Utvalgt af Oldnorske skjaldekvad*, Kbh 1892 s. 9 f. I förra hälften af 1000-talet finna vi hos Óttarr svarte kenningen *dolglínns svanr* 'stridsormens svan', se F. Jónsson, *Heimskr.* II, s. 7, och hos Thorór Særeksson (i Fagersk. ed. F. Jónsson, s. 46) förekommer *Munins tuggu gaukr* 'Munins mats gök'. Då veterligen isländska skalder ofta uppträda vid svenska hofvet under Erik Segersäll och Olof Skötkonung, kan det sålunda icke förvåna oss att finna en kenning som *nás gauk* vid tiden 1025—1050. — *á* är postpositivt såsom ofta i poesi t. ex. Grimnism. 45: *þllum þsum þat skal in koma Ægis bekke á; vellí á, náströndu á*. — *auka* är objekt till *fann* och ack. sg. af *auki* 'ökning'. Alltså: "man märkte på korpen, hur han ökade, svällde (allt efter som han åt af röfvarens lik)".

I översättning bör sålunda koppardosans inskrift lyda: *Djårf förvärfvade af en man från Samland (möjligen Semgallen) denna våg i - - - - land. Och Värmund ristade dessa runor. — En fågel sönderslet den likbleke röfvaren; man såg på asgöken, hur han svällde*. Det må här tilläggas, att arkeologer vid första anblicken af dosan i henne igenkände en sådan ask, hvari de bekanta hopvikbara guld- och silfvervågarna från vikingatiden plägade förvaras. Inskriften har sålunda fastslagit denna förmodans riktighet.

Jag går vidare och vill söka utforska, hvarför dessa sist behandlade versrader äro anbragta på kopparasken och hvad

de ha för betydelse i det sammanhang, hvori de uppträda. Till en början torde man böra lägga märke till att ägaren, Djärf, låtit på asken ange dels att han är rätter ägare till den, dels från hvad håll han förvärfvat den. Vidare är det anmärkningsvärdt att visufjördungren består af 40 tecken, de fem ordskillnadstecknen inräknade. Sistnämnda omständighet leder tanken omedelbart på magiska inskrifter af den art, som förekommer på det 1901 i Trondhjem funna reffbensstycket (ursprungligen troligtvis en väfsked) och på bandväfsplattan, funnen i Lund 1906, se Magnus Olsen, *Tryllerunerne på et Vævspjeld fra Lund i Skaane (Christiania Videnskabs-selskabs Forhandlinger for 1907 n:r 7)*. På det förra innehåller inskriften 40 runor (binderunan *ka* räknad som en). På det senare har inskriften med språklig innebörd 24 runor (binde-runan *m n* räknad som en runa och två *i*-runor utelemnade), hvartill komma 8 runor af uteslutande magisk innebörd; inskriften har i sin helhet 6 ordskillnadstecken som ej äro inräknade i ofvan angifna tal. Magnus Olsen har också hänvisat till, att talen 24 (antalet af den äldre runradens tecken) och 16 (antalet af de yngre runorna) äfven spela en viktig roll i de orknöska runinskrifterna, Maeshowe n:r 18 och 16, se *Christiania Videnskabs-selskabs Forh.* 1903, n:o 10. Man kunde nu tänka sig att det vore en tillfällighet, att vår inskrift har 40 tecken, isynnerhet som skiljetecknen här äro inräknade i motsats till, hvad förhållandet är på bandväfsplattan. Men ett sådant antagande är knappast mer tillåtligt, då man finner att den första versraden innehåller 24 och den andra 16 tecken d. v. s. att vi här återfinna alldeles samma uppdelning i grupper om 16 och 24 tecken som i Maeshowe inskriften n:o 18.

Det finnes ett ord, *ualua* (ofvan tolkad som = *got. wilwa* 'röfvare'), hvilket torde ge oss vidare ledning för att finna, hvarom här är fråga. Djärf, som låtit Vermund ange sig som ägare till guldvågen, är tydligen köpman. Köpmännens farligaste fiender äro röfvare till lands och sjöss samt tjuftar. För att

möta de faror, som från dessa håll hotade, vidtog man omfattande säkerhetsanstalter. Vid köpfärder försåg man sig med väpnadt följe eller anslöt man sig till större sällskap, som, såsom förhållandet var med t. ex. gotlänningarna, på bestämda tider drogo ut på affärsresor. Dylika sällskap af köpmän hade vid de marknadsplatser, som de besökte, ofta stora faktorier, anordnade med hänsyn till upplopp och krigiska förvecklingar och ofta anlagda kring en starkt befäst försvarskyrka. Äfven tjänstgjorde ofta de sammanslutningar, köpmansgillen, som forntidens handlande merendels torde ha tillhört, som ett slags försäkringsföreningar mot förluster genom sjöolyckor och stigmän. Vår inskrift ger oss exempel på ännu ett annat slags medel mot tjuftar och röfvare: trolldom.

I äldre och nyare tid har man i stor utsträckning begagnat sig af detta medel. För att öfvertyga sig därom är det nog att kasta en blick i de uppteckningar af magiska konster af olika slag, som vi äga från de tre nordiska länderna: se A. Chr. Bang, *Norske Hexeformularer og magiske Opskrifter* (i *Skrifter udgivne af Videnskabs-selskabet i Christiania* 1901, II, Historisk-filosofisk Klasse) ss. 337 f., 363, 407, 462 f., 468 f., 476, 490, 493, 502 f., 510, 513 f., 532, 536, 571 f., 575, 580 ff., 639, 642, 647 ff., 654 f., 657—676, 677—686; P. G. Wistrand, *Signelser från Småland* (i *Meddelanden från Nordiska Museet* 1897) s. 43; Lorenzen, *Signe-formularer og Trylleraad*, Aalborg 1873, pass.

Äfven i Tyskland är det en allmänt utbredd folkstro att man på öfvernaturligt sätt kan skydda sig för stöld, förekomma eller förlama tjuften, tvinga honom att ange sig och, om han är känd eller icke, bära tillbaka hvad han stulit; se Wuttke, *Der deutsche Volksaberglaube der Gegenwart*, Berlin 1869, s. 388 ff. (3:dre uppl. s. 413). I Ostpreussen tror man sig kunna straffa den okände tjuften genom att läsa eller sjunga honom till döds, jfr anf. arb. och stället samt s. 253 (3:dje uppl. s. 270). Vill man ge besvärjelsen en alltjämt verksam kraft, upptecknar man den skriftligen, se ib. s. 166 (3:dje uppl. s. 177). Dylika besvärjelser af tjuftar synas delvis ha en myc-

ket hög ålder, Wuttke, ib. s. 164 (3:dje uppl. s. 176). Förbannelser öfver den, som åverkar minnesvårdar, känna vi flera från tider, som ligga den tid nära, till hvilken vår dosa hör. De danska Glavendrup- och Tryggevælde-stenarna bära inskriften: "den skall få godtgöra det, som åverkar stenen". Skærn stenen hotar: "den man som nedbryter vården, skall få ställa allt i ordning igen". Kraftigast uttalar sig den västgötska Salebysten: "den skall få godtgöra det och han skall skämma sin släkt bland människor, han som min(?) hustrus vård nedhugger eller uppbyrter". (Läsningen hos Brate, *Runverser*, s. 269 (af Bugge) lider af flera väsentliga felaktigheter).

En afläggargren af dylika på själfva värdeföremålen nedskrifna besvärjelser ha vi säkerligen i de mer eller mindre konstmässigt affattade, i yngre tid ofta mer eller mindre skämtsam samt stilerade hotelser, som särskildt skolpojkar pläga utstyra sina böcker med. Här meddelas några prof:

*"Den som denna boken stjäl,
honom går det aldrig väl"* eller
"han är för visst en satans träl".

Ett par andra moderna formuleringar äro, enl. vänligt meddelande af d:r N. E. Hammarstedt, år 1907 upptecknade i Hagby sn, Uppland, af läraren Th. Lindblom:

*"Den som denna boken tager,
han blir hvarken fet eller mager"*; och
*"Den som denna boken nappar,
han skall stå på helvetets trappa
med röd rock och blanka knappar"*.

Skämtet dominerar, som vi se, i dessa formler, men den senare hänvisar tydligt på en äldre stilisering, där alvaret är desto bistrare:

*"Den som denna boken snappar
han skall tumla utför helvetets trappa"*.

(Meddeladt af seminarieadj. M. Granér; från Kalmar). Till samma äldre typgrupp hör:

*"Den som denna boken stjäl,
han skall brinna i helvetets eld"*.

Mera sällan träffar man i nyare tid likartade besvärjelser på andra föremål. Nordiska museet äger en hummel — ett gammaldags särskildt i södra Sverige fordom brukadt sträng-instrument — inventarienummer 9213, hvilket å resonansbotten är märkt: "Margreta Holm (1781?)" och bär följande inskrift:

*"Den som denna Humer sjel,
han skal j 8 dagar eta hö
och på 9:de dagen j galjen dö".*

(Vänligt meddelande af amanuensen fröken Boivie). Det är ovisst, hvilkendera hotelsen i den tidens öron lät ohyggligast.

Det synes mig sålunda rimligast att i inskriften på själfva vågdosan se en besvärjelse, som var afsedd att afskräcka röfvare och tjufvar — blotta anblicken af runinskriften, som måste förr mera än nu ha fallit i ögonen, torde ha verkat på detta sätt, då ju runorna i så hög grad användes just för magiska syften. Och om dosan röfvades eller bortstals, sörjde ju den konstfullt formade besvärjelsen för att dådet icke skulle bli ohämnadt: asfågeln skulle få smörja sig med det obegravda liket af missdådaren. Det återstår emellertid att säga några ord om den egendomliga stilisering besvärjelsen fått: den uttalar intet direkt om den förutsedda möjligheten af att dosan bortstjäles. I stället talas om en tidigare händelse, då korpen sönderslet liket af en röfvare. Besvärjelsen har hvad man kallar episk form. Detta är som bekant mycket vanligt. Jag erinrar till en början om den välkända ledvrickningsbesvärjelsen, som särskildt i sina ålderdomligaste former företer denna form. Så i Merseburger-formeln, som ännu tillhör hednisk tid (700- eller 800-talet):

*"Phol och Vodan foro till skogs
då herrns (= Phols) fåle foten vrickade.
Då signade Sinhtgunt och Sunna hennes syster;
då signade Frija och Folla hennes syster;
då signade Vodan, som så väl det kunde:
såväl bevred, som blodvred och ledvred:
ben till ben, blod till blod och led till leder,
som om de limmade varit".*

Den episka formen återfinna vi också i samma besvärjelses moderna uppteckning hos Wistrand, *Meddelanden från Nordiska museet* 1897, s. 32:

“Oden rider öfver sten och berg,
han rider sin häst ur vred och i led,
ur olag och i lag, ben till ben, led till led,
som det bäst var, när helt det var.”

Öfverhuvud är denna stilisering synnerligen vanlig. Den af Wuttke, anf. arb. s. 176, återgifna tjufbesvärjelsen från Brandenburg är sålunda episk. Så ock en i hufvudsak liknande från Würtemberg, ib. —

Hvad besvärjelsens yttre form angår må följande framhållas. Att denna är vers är på intet sätt oväntadt. Det är tvärtom mycket vanligt, att besvärjelsen erhåller poesiens dräkt; jag behöfver här endast erinra om den från 1000-talets slut härstammande inskriften på benväfskeden från Trondhem och den ofvan återgifna högtyska vrickningsformeln. I regeln är det enklare värsmått som brukas. Den mer komplicerade *dróttkvæðr háttr* användes emellertid i västra Norden för en diktart, som genom sin ofta magiska innebörd och syftning kommer vår *visufiórðungr* nära: niddikten; se t. ex. F. Jónsson, *Den oldnorske og oldislandske Litteraturs Historie* I, 644 och jfr den bekanta strofen ur isländningarnas niddikt mot Harald blåtand och hans jarl, Birger, i Hkr I, 316. Desto märkvärdigare är det att vi här finna *dróttkvætt* användt af en efter allt att döma svensk man, Vermund; om dennes nationalitet se nedan. Detta är faktiskt det hittills första och enda fallet. Emellertid är det ju en känd sak, att dikter på dróttkvætt voro kända och uppskattade i Sverige ända från Brage den gamles och Björn på Hågas dagar, och det är ju på den grund icke i och för sig öfverraskande att finna, att en svensk efterbildat denna form. Men visserligen har icke den historiska traditionen bevarat minnet af något dylikt diktalster till nyare tid.

Runornas former och användning ge oss medel att
Fornvännen 1912.

närmare bestämma vår inskrifts ålder och dess ristares, Vermunds, nationalitet. Hvad denna senare angår äger man ju frihet att med hänsyn till namnet antaga såväl att denna varit norsk(-isländsk) som svensk eller dansk; att namnet Vermund under vikingatiden brukats i Danmark är dock ej styrkt; då vi endast känna namnet såsom tillhörande en dansk sagokung. Emellertid är det afgjort att ristaren icke är dansk; detta framgår däraf att inskriften företer den blandning af svensk-norska (s. k. Rök-) runor och danska (s. k. vanliga), hvilken är utmärkande för Sverige och Norge efter omkring år 1000. Här förekomma sålunda de svensk-norska formerna Ȧ och ʀ (jämte former af samma runor, där bistafven skjuter ett längre eller kortare stycke öfver hufvudstafven, utan att den på den öfverskjutande sidan når samma längd som på den ursprungliga) vid sidan af de ursprungligen danska ʝ, ʏ, ʒ, ʛ och ʟ. Bruket af runan * med ljudvärdet ʒ visar också bort från Danmark, där det först möter mycket sent, se Wimmer, *Da. Runemind.* I: 1 p. XXXIII och LIX (Kragelund **uahn**, se Wimmer anf. arb. IV 1, 175, från tiden 1200—1250; Marevadsstenens (Bornholm) **mihel** (ca 1060) vid sidan af Tillisenstenens **migael** är icke bevisande, då *h* kan vara ett återgivande af lat. *ch*, *h*). Men just skrifningen **fuhl** visar, att vi ha att göra med en svensk ristare. I Norge brukas nämligen icke, så vidt jag kunnat finna, **h**-runan på detta sätt under 900- och 1000-talen: liksom i Danmark är det **k**- och **g**- (d. v. s. stunget **k**) runorna som återge ʒ. I Sverige är däremot redan i förra hälften af 1000-talet **h** ofta tecken för ʒ, särskildt hos mästaren Asmund. Denne synes rentaf vara den som först brukat **h**-runan i denna funktion och han torde knappast ha hämtat idén härtill från Norden. Det förefaller mig sannolikt att det är den anglosaxiska *runan (= ʒ), som är mönstret. Icke blott ljudvärdet utan också **h**-runans egendomliga form å Lingsbergs-stenarna talar härför, se *Fornvännen* 1911, s. 108. Detta är en ny omständighet, som talar för Sanders antagande, att Asmund är identisk med kung Emunds hos Adam af Bremen omtalade hofbiskop Osmundus, hvarom se *Uppland, Skildring*

af land och folk II, 471. Osmundus var med släktskapsband fäst vid England och dog där. Vi finna nu en ny likhet mellan Asmund och Osmundus bestående däri att Asmund, som upprepade gånger på runstenarna omnämner händelser ur engelska historien, visar sig äga så ingående kännedom om engelsk kultur, att han begagnar sig af en engelsk runa. Härom mera i annat sammanhang. En annan liknande påverkan af den anglosaxiska runraden på den yngre speciellt nordiska anser jag föreligga i uppkomsten af de stungna runorna i Danmark i slutet af 900-talet. Utgångspunkten är här den stungna **u**-runan, som ursprungligen är ett i **u** inskrifvet **i**, liksom det anglosaxiska **y** är ett i **V** inskrifvet **I**. — Att inskriften på Sigtunadosan icke är norsk, visas äfven af bruket af **ʀ** = **R**, hvilket ju tidigt öfvergått till **r** i Norge med påföljd att **ʀ** där fått ljudvärdet **y**. Visserligen tecknas **R**-ljudet i *runar* och *pisar* på vår dosa med **r**, men detta är visst icke sällsynt på svenska 1000-tals-stenar, se *Uppland* II, 472, 474, 475, 485 etc.

Hvad inskriftens tid angår, ger oss det konsekventa bruket af *ʀ*-runan som tecken för nasaleradt **a** en säker anvisning: inskriften kan ej vara yngre än 1050. Är **h**-runans bruk i betydelse **3** infördt af Asmund, kan inskriften ej vara äldre än 1020—1030, se *Uppland* II 467 f. Öfverhufvud företer den slående likheter med Asmunds runtyper och ortografi.

NÅGRA UNDERSÖKNINGAR Å LINGA GRAFFÄLT I SÖDERMANLAND.

AF

BROR SCHNITTGER

ren 1910—1911 undersöktes en del grafhögar i närheten af Linga, Öfverjärna s:n i Södermanland. Platsen för grafvarna, en grusås å Bankesta ägor, var utlagd till grustägt för järnvägsbygget Järna—Norrköping, hvarigenom högarnas borttagande var nödvändigt.

Fornlämningarna vid Linga ha sedan länge tilldragit sig